

Terminološke vzporednice slovstveni folklori

Uvod

Ob dilemi folklorja, še posebej slovstvena folklorja dá ali ne, sem ob hudih pretresih,¹ ki so spremljali to vprašanje, glasovala zanjo, toda s prepričanjem, da je treba to odločitev globinsko utemeljiti. Zato je bila že v prvem spisu, ki je skušal definirati, tj. razmejiti slovstveno folkloro glede na literaturo, uzaveščena tudi terminološka problematika pojava, saj je bila sintagma slovstvena folklorja uporabljena zavestno² in z vso odgovornostjo; zaradi osredotočenosti na drugačno problematiko tedaj ni bilo primerno, da bi se ob njej zadrževala kaj več. Preteklo je deset let, da ta dolg do sebe in stroke poravam; a morda ta odlog ni bil čisto brez pomena, saj sem ta čas (lahko) stalno preverjala, ali je bila takratna odločitev pravilna ali ne.

Ne gre torej toliko za definicijo pojava — o tem je tako glede na predmet literarne³ kot etnološke⁴ vede bil govor drugje — pač pa za neke vrste dopolnilo tistemu iskanju,⁵ ki skuša razčistiti stikanja in razhajanja treh strok, tako glede na predmet kot terminologijo. S čim le je mogoče dopuščati in zagovarjati ohlapnosti v terminologiji, ki pomeni humanističnim vedam to, kar zdravniku instrumenti, kmetu orodje. Če ta za posamezno delo ne rabi pravnjega, hitro doživi posmeh v svojem okolju. Pra-

¹ Marija Stanonik, *Iskanje identitete slovenske slovstvene folkloristike*, Traditiones 17, Lj., 1988, 41.

² Marija Stanonik, *Modeli razmejevanja slovstvene folklorje in literature*, Glasnik Slovenskega etnološkega društva 20/1980, št. 53—58.

³ Glej op. 2.

⁴ O razmerju med etnologijo in slovstveno folkloristiko, Glasnik Slovenskega etnološkega društva 29/1989, št. 1—2, 10—26.

⁵ Marija Stanonik, *Besedna umetnost*, Vprašalnice ETŠEO, X, Lj., 1977, 37—72.

vijo, da se ne zna pripraviti k delu. Še otroka kaj kmalu poučijo, da se mora držati enega, ko za zabavo jemlje v roke zdaj eno zdaj drugo, ker se prvega naveliča ali mu je drugo bolj všeč. — Pa da bi bilo tu vseeno!?

Da bi obravnave ne zadel očitek enostranskosti, je zastavljena zgodovinsko, tako da skuša problem najprej prikazati razvojno, in to od l. 1887, ko je Karel Štrekelj prvič javno zapisal besedo »folklore«, hkrati pa ob njej uporabil vsa druga imena, ki so bila dotlej v navadi za označbo tega, kar tu opredeljujemo s término slovsvena folklor.

Vprašanje izbire

Znamenito Prošnjo za národno blago⁶ je dr. Karel Štrekelj kot docent slovanske filologije na Dunaju poslal uredništvom več slovenskih listov. V njej na vprašanje: »Kaj pa si mislimo z besedo národno blago?« odgovarja: »To, čemur sicer pravijo tudi ustno ali tradicijsno slovstvo, ... V novejšem času se rabi za narodno blago in učenje o njem pogostoma angleška beseda folklore⁷...« Podčrtane sintagme so primerno izhodišče za nadaljevanje obravnave, saj so na kupu kar štiri od petih poimenovanj, o katerih bo beseda v njej.

1. Narodno blago

Naslovno zvezo so rabili že pred Štrekljem časopisi, ki so po pomladi narodov l. 1848 začeli izhajati tudi v slovenščini. 1851 se v Novicah pojavijo Národské staríce in Narodovnost⁸ iz česar so prejkone izvedli narodovne pesmi,⁹ ki so izhajale v Zgodnji Danici l. 1857—1859. Nato se udomači v Slovenskem Glasniku, Novicah, Slavjanu, Ljubljanskem Zvonu, Rimskem katoliku, Domu in svetu, Zborniku Matice Slovenske in še v medvojni Sodobnosti sintagma narodno blago.¹⁰ V dopisovanju s Slovensko Matico jo je rabil Ferdo Kočever-Žavčanin¹¹ in na sejah te pomembne slovenske ustanove je bila splošno upoštevana.

Zato ni naključje, da je samoumevna tudi Gregorju Kreku v eni najpomembnejših obravnjav slovstvene folklor v 19. stoletju.¹² Joža Glonar ocenjuje, da »bo v naši folkloristični literaturi vedno ohranila svojo vrednost ne samo kot dokument časa, ampak tudi vsled svojih umnih, vseskozi pravih, znanstvenih nazorov.«^{12a} Karol Glaser je za svojo slovstveno zgodovino najprej oblikoval posebno poglavje Narodno blago¹³ in tej

⁶ Karel Štrekelj, Prošnja za narodno blago, Ljubljanski zvon, 1887, VII, 628—632.

⁷ N. d., 628—639.

⁸ Kartoteka término pri Inštitutu za literarne vede in slovensko literaturo, ZRC SAZU, Ljubljana. — Vodstvu Inštituta se zahvaljujem za uporabo njegovega gradiva.

⁹ Glej op. 8.

¹⁰ Glej op. 8.

¹¹ Ferdo Kočever-Žavčanin (1834—1878) se je /med drugim —op. ms/ zanimal za narodno blago, ga predstavlja Karol Glaser v svoji Zgodovini slovenskega slovstva, III, 1896, 190.

¹² Gregor Krek, Nekoliko opazek o izdaji slovenskih narodnih pesni. Listki, IV. zvezek, Lj., 1873, 96—140.

^{12a} Joža Glonar, Predgovor, Slovenske narodne pesmi, ur. Karel Štrekelj, IV, Lj., 1908—1923, 13.

¹³ Glej op. 11, 254, 256.

problematiki v njej sploh posvetil dokajšnjo pozornost. Tudi Fran Levec,^{13a} Franc Stele,¹⁴ Joža Glonar,¹⁵ Ivan Feliks Šašelj¹⁶ in drugi^{16a} jo še jemljejo brez pridržka. V socialističnem obdobju ga je v publicistiki (Jože Šifrer, Filip Kalan-Kumbatovič) še srečati¹⁷ in celo v strokovnem pisanju najmlajše generacije,¹⁸ čeprav je njen učitelj Vilko Novak že l. 1977 razložil, da gre za premalo skrbno izražanje: »Pri nas je bilo do konca 19. stoletja v ospredju predvsem zbiranje, zapisovanje in opisovanje ljudskega izročila, ki so ga s hrvaškim izrazom imenovali narodno blago...«¹⁹ Čez deset let isti avtor svoje pojasnilo dopolnjuje še ob konkretnem primeru. Kot urednik folklorističnega dela prekmurskega rojaka Števana Kūharja razlaga, od kod letemu naslov »Narodno blago vogrskih Slovencev leta 1910«: »Kot narodno blago so tedaj označevali s hrvaškim in srbskim izrazom ljudsko izročilo, predvsem ljudske (tudi te po srbohrvaškem zgledu »narodne«) pesmi, vse pripovedne zvrsti, verovanja pa tudi šege in še kaj. Tudi Kūhar je vzel ta izraz iz slovenskih knjig in časnikov, saj narečje tega pojma ne pozna.«²⁰ Da gre za interferenco s srbohrvaščino, more služiti kot zgled naslov zbirke M. Valjavca Narodne pripovedke u i oko Varaždina, 1858. Po mnenju M. Matičetovega je to ena najpomembnejših zbirk v južnoslovanski folkloristiki.²¹ A tudi on in S. Kremenšek ne pozabljata na semantični razloček leksema naroden pri srbsčini/hrvaščini na eni strani in slovenščini na drugi.²²

Stanko Kos je bibliografijo etnoloških objav v Časopisu za zgodovino in narodopisje uvrstil pod zaglavje »Narodopisno blago«,²³ za kar je doživel ukor Vilka Novaka, češ: »Pod ta naziv uvršča vse spise tako o ljudski tvorni kulturi (...), česar nikjer nihče pri nas ni imenoval ne »narodno« ne »narodopisno« blago. Zadnja zveza menda ni nikjer zapisana.«²⁴ Resnici na ljubo je treba priznati, da se je to zapisalo že Joži Glonarju,²⁵

^{13a} Fran Levec, Matija Valjavec. Životopis, v: Ant. Knezova knjižnica, zbirka zabavnih in poučnih spisov, Lj., 187, 204.

Karel Štrekelj, Slovenske narodne pesmi, IV, 1908—1923, 15. (cit. Jože Glonarja).

¹⁴ Emilijan Cevc, Steletovo predavanje o narodopisnem zbirateljskem delu, Traditiones 14, Lj., 1985, 126, 128, 129, 131, 132, 133, 134.

¹⁵ Glej SNP IV, op. 13 a, 4, 8, 9, 13, 14, 18, 23, 24, 44.

¹⁶ Prim. Etnolog VII, 1934, 139.

^{16a} Glej op. 15, 6.

¹⁷ Filip Kalan, Med Trubarjem in moderno, Lj., 1974, 88. Jože Šifrer, Slavistična ekskurzija po škofjeloškem področju, Jezik in slovstvo 1974/75, št. 5, 133, 134, 136, 138.

¹⁸ Monika Kropelj, Karel Štrekelj in njegova narodopisna zapuščina, magistrsko delo, Lj., 1988, 47, 48, 117. Ista. Šteljevi sodelavci — zbiralci narodopisnega gradiva — Traditiones, 17, Lj., 1988, 225—257. Janez Bogataj, Razvoj načina tehnike etnološkega raziskovalnega dela na Slovenskem, Lj., 1985, 54 (doktorska disertacija).

¹⁹ Vilko Novak, Etnologija v Časopisu za zgodovino in narodopisje, Časopis za zgodovino in narodopisje, 1—2/1977, 267.

²⁰ Števan Kūhar, Vilko Novak, Ljudsko izročilo Prekmurja, Murska Sobota, 1988, 18.

²¹ Spremnata beseda v zbirki Slovenske narodne pravljice, izbral in uredil Alojzij Bolhar, Lj., 1965, 201.

²² Slavko Kremenšek, »Etnologija sedanosti« in njena temeljna izhodišča, Časopis za zgodovino in narodopisje, 39, Maribor, 1968, 280.

²³ Glej op. 19, 268.

²⁴ Glej op. 23.

²⁵ Glej op. 15, 58.

enako Marji Boršnikovi,²⁶ kot narodno blago pa je opredelila kar celotno ljudsko kulturo tudi po študiju etnologinja Monika Kroepej.²⁷

V skladu s splošnim razpoloženjem tudi Matija Majar rabi izraz narodno blago, a o njegovi samoniklosti priča alternacija slovsstveno blago,²⁸ kot jo je zapisal v pismu Slovenski Matici 1869. Gregor Krek mu je le previdno sledil, saj se od »narodnega« še ni mogel odtrgati: »Kar se nam tu podaja, je čisto narodno blago, ne umetno stvarjeno ali ponarejeno (kakor se često zgodi), ampak iz ust naroda samega vzeto, z vsemi prednostmi pa tudi slabostmi, ki so enacim proizvodom lastne. To sovsema velja o pesmih, po Vrazu samem nabranih, ki je že za one dobe spoznal pravi način, kako ravnati z narodno-slovsstvenim blagom, da narodno pesniškim proizvodom vzameš poetično ceno, ako ji ne pustiš oblike in značaja, jim po narodu danega.«²⁹ Še prej je Ferdo Kočevar zatrdil s sinonimno sestavljeno zvezo: »V narodnem literarnem blagi leži sto in tisočletna tradicija našega naroda, ki se nikoli pretrgala ni.«³⁰ Ta Kočevarjeva misel se je Francu Hubadu strnila v zvezo »tradicionalno blago« — vendar s pomembnimi semantičnim premikom, kakor sledi: »...moramo prištevati literaturi narodov tudi vse tradicionalno blago, naj bode zapisano ali naj še živi v ustih narodovih.«³¹

Po drugi svetovni vojni se je vsaj iz strokovnega pisanja pridevnik »naroden« večinoma umaknil, zato Marja Boršnik, Boris Merhar, Emilijan Cevc in Jože Pogačnik navajajo »ljudsko blago«.³² Milko Matičetov še med omenjeno vojno govori o narodnem blagu, nato o ljudskem blagu, čez desetletja pa zapiše celo: folklorno blago.³³ Na etnološki strani se mu v tem pridruži Niko Kuret³⁴ in v literarni vedi France Bernik.³⁵

Zdaj, ko so izžrpane možnosti za pridevniški del sintagme, je čas za premislek, kaj nam danes pravzaprav pomeni njena samostalniška stalnica, »blago«? Najbolj vedno in nevtralnno bi ga mogli označiti kot gradivo, material. V kategorijah estetike besedne umetnosti je Josip Marn razlago razvezal v opis: »Narodna slovesnost, kateri lastno blago so pesmi, pravljice, pripovedke, basni, prislovice, zastavice itd. ....«³⁶ K. Štrekelj poprijema za njim: »Zbiranje narodne slovesnosti je zato dandanes tem nujnejše, čim težavnejše je.«³⁷ Poleg tega istemu avtorju ni tuje »narodno slovsstvo«³⁸ enako ne Gregorju Kreku, Karolu Glaserju, Joži Glonarju³⁹ in še publicistika po II. svetovni vojni ga pozna,⁴⁰ Rajko Ložar pa v Narodopisju Slovencev priznava: »Obsežno in težavno je zlasti raziskovanje na-

²⁶ Marja Boršnik, Studije in fragmenti, Maribor, 1962, 205.

²⁷ Glej op. 18, 117.

²⁸ Glej op. 15, 7.

²⁹ Glej op. 15, 8.

³⁰ Glej op. 15, 6.

³¹ Matej Hubad, Imenitna knjiga (ocena), Ljubljanski zvon, 1887, 437.

³² Glej op. 26, 166, 176, 224, 257. Jože Pogačnik, Čas v besedi, Maribor, 1963, 126. Boris Merhar, Folklor in narodopisje, v: Slovenska Matica 1864—1964, Lj., 1964, 116, 117, 118, 119, 121, 125, 128. Glej op. 14, 125.

³³ Milko Matičetov, Ljudska proza, Zgodovina slovsstvenega slovsstva, Lj., 1956, 124. Isti, v: skupina avtorjev, Slovenske ljudske pesmi, I, Lj., 1970, 303.

³⁴ Niko Kuret, Folklor ne odмира, Delo, Sobotna priloga, 17. maj 1969, 17.

³⁵ France Bernik, Simon Jenko, Lj., 1962, 36.

³⁶ Josip Marn, Knjiga Slovsstvenstva v dobi od IX. do XVI. veka /Staroslovsstvenki/ Jezičnik, XXVI leto, Lj., 1888, 1.

³⁷ Glej op. 6, 631.

³⁸ Glej op. 6, 629.

³⁹ Karel Glaser, Narodno slovsstvo, Slovan, 1902—3, I, 350; glej op. 8 in op. 15, 11, 8.

⁴⁰ Andrej Budal; glej op. 8.

rodnega slovstva, ki spada med zelo karakteristične tvorbe ljudske kulture.«⁴¹ Uzaveščeno je tudi »narodno izročilo«⁴² in ta kriterij je bil očitno zelo ljub Mateju Hubadu, saj je poleg že omenjenih njegovih variant zapisal še »tradicionalno slovstvo«, »tradicionalna literatura«, tako tudi Gregor Krek,⁴³ medtem ko je slovenščini nedomača »prostonarodna literatura« verjetno nastala pod vtisom češčine.⁴⁴ Dvoumno deluje geslo »narodna književnost«, ker se ime lahko nanaša na literarnozgodovinski predmet⁴⁵ ali na folklorističnega: »Na Finskem, kjer je ostalina narodnega pesništva posebno bogata, še danes istovetijo narodopisje z raziskovanjem narodne književnosti.«⁴⁶ Marsikdaj je sporen tudi termin narodno pesništvo, saj ni jasno, ali gre zgolj za vprašanje pesmi ali vseh žanrov slovstvene folklorije, kar nam ilustrira tudi zadnji citat. Med prvimi je kočljivo sintagmo uporabil Janez Trdina,⁴⁷ za njim pa še vsaj Fran Levec in Matija Murko.⁴⁸ Najbolj resno jo je jemal vsekakor Ivan Grafenauer, saj je tako naslovil temeljno študijo o (slovenski) slovstveni folklori in pojem opredelil: »Narodno pesništvo obsega vse besedno-duhovne umetnine, kakor koli oblikovane, ki jih je narodno občestvo za svoje sprejelo in jih po duhu in slogu posvojilo... Snov je razdeljena tako, da se obravnava najprej čisto na kratko rečniška poezija, pregovori in uganke /.../, nato podrobneje pesmi in narodne povestice.«⁴⁹ Še posthumno so mu objavili razmišljanje Duh narodnega pesništva, l. 1965,⁵⁰ vsemu prizadevanju za »ljudsko« (lupino) navkljub, a v času, ko se je prav proti temu »ljudskemu« (jedru) že pripravljaval neizprosni boj.

2. Ljudsko slovstvo

Metafora o lupini se nanaša na prevod »narodnega« v »ljudsko« in pripomba o jedru na trud za izbrisanje kategorije ljudskega iz etnoloških okvirov in izničenje vsakere folkloristike, a najbolj je bila na udaru prav panoga, ki zasluži ime slovstvena folkloristika.⁵¹

Vsaj po dosedanjem vedenju je po II. svetovni vojni v etnoloških krogih Milko Matičetov prvi javno izrazil svoje nezadovoljstvo nad terminološko zmedo in vabil k njenemu strokovnemu razčiščenju: »Kako bi mogli npr.

⁴¹ Narodopisje, njegovo bistvo, naloge in pomen, NS I, Lj., 1944, 18.

⁴² D. Zupančič: glej op. 8. Vasko Simoniti, Ob 600-letnici kosovske bitke, Mohorjevo koledar, 1989, 71.

⁴³ Glej op. 31; 123, 436 in 12, 118. G. Krek, Odlomek iz spisa »Važnost ustnega slovstva (tradicionalne literature) kot izvirnik... Zora, 1872, 171 sl.

⁴⁴ O narodopisni razstavi češkoslovanski, Slovanski svet, 1891, 331. Avtor ni naveden.

⁴⁵ Anton Ocvirk, Paul Hazard o primerjalni literaturi, Ljubljanski zvon, LIII, 1933, 321, 330—332. Joža Mahnič, »Domače branje naših dijakov«, Jezik in slovstvo, I, 1955/56, št. 10, 295.

⁴⁶ Glej op. 41, 19.

⁴⁷ Pretres slovenskih pesnikov, Ljubljanski časnik, 1850, 296. — Kartoteka izpisov za slovar slovenskega knjižnega jezika pri Inštitutu za slovenski jezik ZRC SAZU, Ljubljana. — Vodstvu Inštituta se zahvaljujem za uporabo izpisanega gradiva.

⁴⁸ Glej op. 13a, 202. Matija Murko, Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami, Etnolog, 3, Lj., 1929, 51.

⁴⁹ Narodopisje Slovencev, II, Lj., 1952, 12.

⁵⁰ Naši razgledi, 14, št. 6, 1965, III/27.

⁵¹ Slavko Kremenšek, O etnologiji in folkloristiki, Naši razgledi, 21. 7. 1977, št. 20, 517—518. Isti, H genezi razmerja med etnologijo in slavistiko, Jezik in slovstvo, XXV, 1979/80, št. 6, 171—176. Isti, Je današnja slovenska etnologija antifolkloristika, Glasnik slovenskega etnološkega društva, 17/1977, št. 3, 29—80.

dolžiti kogarkoli nepoučenosti, ko si pa sami nismo na jasnem niti glede poimenovanja lastne stroke ali njenih vej. V resnici pa še vedno nihamo med izrazoma »narodni« in »ljudski« ter ju pogostoma nepravilno zamenjamo ali istovetimo...⁵² »Pojem »ljudskosti« kot posebne kategorije, s katero naj se ukvarja narodopisje, ni bil od Herderja vse do danes nikdar točno opredeljen niti na splošno niti na področju pesmi«, je zapisal Valens Vodusek,⁵³ ki je v diskusiji na to témo prispeval članek »Kako definiramo ljudsko kulturo«⁵⁴ in na novo opredelil tudi »ljudsko pesem«.⁵⁵ Slavko Kremenšek kot pglavitni moderator kritičnega nastopanja proti »ljudskemu«, pojasnjuje, da so »razlogi za različno tolmačenje tega pojma v etnologiji seveda različni. Pri tem je treba predvsem upoštevati, da se vsebina tega pojma z zgodovinskim razvojem spreminja«.⁵⁶ To primerno potrjuje esej Angelosa Baša o »ljudstvu« in »ljudskem« v slovenski etnologiji⁵⁷ Da vprašljivost obravnavane kategorije ni bila le kaprica slovenske etnologije, je razbrati iz spisa Hermanna Strobacha, ki je v njem nastavljal dva problema: 1. definicija pojma ljudstvo z marksističnega vidika (Marx, Engels, Lenin); 2. kaj pomeni ta pojem za predmet narodopisnega preučevanja.⁵⁸ V ta horizont je bila uvrščena tudi »nova usmeritev slovenske etnologije«, ki da se je upirala »romantičnim modelom ljudske kulture«, (precizneje bi bilo reči romantičnim!), saj je Bojan Kavčič nedvoumen: »Prvo, kar lahko z gotovostjo trdimo, je dejstvo, da more in mora etnologija vzpostaviti stik z aktualnim družbenim dogajanjem šele tedaj, ko si zagotovi trdno pozicijo med družbenimi vedami. To pozicijo pa si zagotavlja prav s kritiko preživele metodološko-teoretske in ideološke usmeritve v lastni stroki, s kritiko, ki poteka s stališča historičnega materializma, s čimer etnologija pravzaprav počne tisto, kar morajo (ali bi morale) početi tudi vse druge družboslovne znanosti, če želijo biti odmevne. Drugo, kar je mogoče prav tako nedvoumno trditi, je dejstvo, da marksistično usmerjena etnologija nima več svojega predmeta v klasičnem pomenu (kot je bila včasih to 'ljudska kultura'),... Najbrž ni treba še posebej poudarjati, da smo se s tem že tudi dotaknili pglavitnega vzroka razhajanja med tradicionalno in novo usmeritvijo slovenske etnologije. V čem je torej bistvo kritike, s katero nova smer nastopa proti stari? Predvsem gre tu za kategorijo 'ljudstvo', ki po eni strani tako dejavno nastopa v pojmu 'ljudska kultura', po drugi strani pa že dolgo ni več jasno, na kateri del slovenske populacije se pravzaprav nanaša...«⁵⁹ »Tu pa smo pravzaprav v jedru problema, zakaj 'ljudstvo' je sicer termin, ki ga često rabimo — tudi na ravni vsakdanje komunikacije, a mu vendarle manjka potrebna pojmovna opredelitev,« poudarja isti avtor, ko brez dlake na jeziku polemizira s tistimi, ki po njegovem preveličujejo klasično »ljudsko pesem«.⁶⁰

Skoraj bi se oddaljili od bistva naše obravnave, vendar je bilo nujno ilustrirati vročico, ki jo je povzročila kategorija »ljudskega« kot preizkusni kamen generacijskih razhajanj v slovenski etnologiji. Na naš teren se vračamo s terminom ljudska pesem. Prav nenavadno je, kako prote-

⁵² Glej op. 1, 53.

⁵³ Glej op. 33, SLP I, XIII.

⁵⁴ Glasnik Slovenskega etnografskega društva, IX, Lj., 1968, št. 4.

⁵⁵ Glej op. 53.

⁵⁶ Slavko Kremenšek, Obča etnologija, Lj., 1973, 12.

⁵⁷ Angelos Baš, O »ljudstvu« in »ljudskem« v slovenski etnologiji, Pogledi na etnologijo, Lj., 1978, 67—115.

⁵⁸ Hermann Strobach, Pojem lidu a jeho význam pro vymezení badatelského předmětu národopisu, Národopisné aktuality, Bratislava, 1967, 3—4, 25—32.

⁵⁹ Nova usmeritev slovenske etnologije, Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 18/1978, št. 3, 55—56.

⁶⁰ Bojan Kavčič, Kje so tiste stezice, Glasnik SED 17/1977, št. 3, 39—40.

žirana je v slovenski civilizacijski in kulturni zavesti ta oblika slovstvene folklorne in kako malo so ji mar prozni žanri. Prav tako je slovenska slovstvena folkloristika ob opredeljevanju ljudskega enostransko daleč največ pozornosti posvečala pesmi tako praktično kot teoretično. A resnici na ljubo tudi tako rekoč utemeljitelju slovenske slovstvene folkloristike Ivanu Grafenauerju⁶¹ tako kot etnologom generacije za njim ni bilo do romantičnih izhodišč njegove stroke niti do termina ljudska pesem, kakor dokazuje njegovo naslednje izvajanje: »Narodne pesmi torej niso zrasle, kakor so mislili romantiki, nekako čudežno naravnost iz duše ‚pojočega‘ naroda, ampak so kakor vsaka druga pesem po svojem izvoru osebne (individualne) pesmi. Tudi za narodno pesem velja vseobče pravilo: ‚Vsaka pesem je kot izraz umetniškega hotenja posameznikova umetnina; je li njen oče šolan ali neuk pevec, je za definicijo nje bistva ravno tako brez pomena kakor dejstvo, da mogoče slučajno ni znan‘. Tudi omejitev pojma ‚ljudska pesem‘ samo na nižje sloje kulturnih narodov etnografsko ni upravičeno. Tudi med preprostim ljudstvom kulturnih narodov niso vsi posamezniki nosilci narodnih izročil, zlasti ne narodne pesmi, ampak samo pevc, pa še ti ne vsi, drugi pa ne v enaki meri. Poglavitni nositelji so spominsko in pevsko posebno nadarjene osebe. Pevcev, ki znajo peti narodne pesmi in jih pojo, pa je tudi med mestnimi sloji in med izobraženstvom, celo odličnih, dasi jih je manj kakor med preprostim ljudstvom. V razsekljani mestni družbi je pač manj skupnega dela in počitka, zato tudi manj priložnosti za skupno petje. Mladi rod pa ni le med preprostim ljudstvom najvažnejši gojitelj narodne pesmi, ampak tudi med izobraženstvom: dijaki jih radi pojo, ne le doma (kjer jih je več skupaj), ampak tudi na izletih in taborjenjih, celo v šolskih odmorih. Uvajanje nove besede ‚ljudska pesem‘ namesto baje ne natančne stare ‚narodna pesem‘ je torej nepotrebno, če je pa zvezano z zmotnim pojmom omejitve na ‚nižje sloje‘ kulturnih narodov, celo pravilno ni.⁶² Da je torej tudi Ivan Grafenauer, ki je doslej edini strokovno vsak kolikor toliko enotno obdelal celoten žanrski sistem slovstvene folklorne, podlegel splošnemu precejševanju péte folklorne nasproti pripovedovani in njenim formulativnim oblikam, se vidi iz tega, da se mu pri drugih žanrih terminologija zdi samoumevna — ne komentira je. V nadaljevanju omenjene razprave pa na več mestih celo uporabi zanj zmotni termin. »Ljudska pesem« si je torej pridobila domovinsko pravico, čeprav na videz res le na račun skrbi za lepo slovenščino (če upoštevamo pripombo, da »narodno« utegne biti srbohrvatizem!),⁶³ saj je Valens Vodusek na novo definiral njen pojem,⁶⁴ ko je bilo ime zanjo že zdavnaj utrjeno. A zdi se, da je prepoceni misel, da je pojem dobil novo oblačilo zgolj zato, ker so mu prejšnje zvrkli samo zato, ker da je tuje. Izpisano gradivo za Slovar slovenskega knjižnega jezika kaže, da je v prvem obdobju socialistične Jugoslavije nastala povodenj poimenovanj z določilom ljudski. Našteti je blizu sto,⁶⁵ in to z vseh področij družbenega

⁶¹ Jože Koruza, O stičiščih etnologije, folkloristike in literarne zgodovine, Glasnik SED 20/80, št. 2, 106.

⁶² Glej op. 49, 20—21.

⁶³ Prim. Boris Merhar, Ljudska pesem, ZSS, glej op. 33, 31.

⁶⁴ Glej op. 53.

⁶⁵ LJUDSKI, -A, -O, -E (jezik, govor, etimologija, noša, šaloigra, mlatič, šola, hiša, izposojenka, knjižnica, besedilo, praznik, duševnost, množice, komunikativnost, mase, mladina, moči, plast, revolucija, veselica, volja, vstaja, petje, rajanje, siromaštvo, pisatelj, proza, umetnik, voditelj, inteligenca, oder, prosveta, tehnika, univerza, zdravstvo, gledališče, štetje, imovina, lastnina, premoženje, oblast, odbor, parlament, poslanec, skupščina, predstavnik, tožilec, tribun, predstavništvo, akcija, komisar, pravica, republika, milica, vojska, fronta, sodišče, pesnik, umetnik. Glej op. 47.

življenja in različnih panog, za tedanji čas najodličnejše med njimi: federativna ljudska republika Jugoslavija še celó manjka. Danes jih je veliko od njih tako rekoč že pozabljenih in zastarelih. Pravzaprav bi bilo poučno izvedeti, zakaj je tako; ali res le zato, ker je »ljudski« žé preveč zaseden.⁶⁶ Ob vsem tem nastaja vtis, da gre za ne srečen leksem in pojem: ko so ga najprej naravnost kampanjsko uvajali, so ga potem po isti poti preganjali. Nekaj generacijam študentov etnologije so ga priskutili do konca, ne da bi za določene pojave, ki naj jih preučuje omenjena stroka, našli ustrežnejše nadomestilo.⁶⁷

Nasproti Narodnemu pesništvu v Narodopisju Slovencev je l. 1959 Ivan Grafenauer dal eni svojih objav naslov *Pogled na gorenjsko ljudsko pesništvo*,⁶⁸ a tudi tu pesništvo ne pomeni zbirnega pojma za pesmi, ampak besedno umetnost v celoti. Ali uporabljata isto zvezo v ožjem ali širšem pomenu tudi Anton Slodnjak in Marja Boršnikova, ni popolnoma jasno.⁶⁹ Franc Zadravec poleg omenjenega pozna tudi *ljudsko poezijo*.⁷⁰ Enako domača sta oba términojina Janku Kosu, ki je eden redkih, da problematizira njuno vsebino, in to s sociološkega vidika.⁷¹ A kljub temu je pod njegovim uredništvom Marko Terseglav pripravil za Literarni leksikon geslo: »Ljudsko pesništvo.« V njem avtor med drugim ugotavlja, da je to »dokaj jasno poimenovanje za predmet raziskav folkloristike, etnomuzikologije, literarne zgodovine itd., dokler se v raziskave ali terminološke spopade ne vmešajo druge vede (obča etnologija, sociologija kulture ipd.), ki dajejo pojmu ljudstvo vedno nove predznake. Specifičnost v ljudski kulturi ni vprašljiva, čeprav prilastek 'ljudski' ni pravi označevalec te specifičnosti, vendar pa je toliko jaseen glede na predmet preučevanja, da je mogoče razbrati v njem še funkcionalno in psihološko, ne samo sociološko komponento. /.../ Prav zaradi neupoštevanja življenjskega konteksta ljudske kulture sta bila pojma ljudstvo in ljudsko pesništvo vedno podvržena apriornim vrednostnim merilom, bodisi da je šlo za podedovani romantični patos ali da gre za razredno socialni vidik /.../ Sociološko, antropološko in etnološko, z različnimi ideološkimi predznaki opremljeno pojmovanje ljudstva še naprej vzdržuje te skrajne definicije kljub opozorilom folkloristov, da s vztrajanjem pri prilastku 'ljudski' ne sprejemajo nikakršnih ideoloških pomenov.«⁷² Poljski etnolog Josef Burszta pravi, da je pojem »ljudskega« zgodovinsko obremenjen.⁷³ Po Kremenškú pa »ni metode«, ki bi dovolj prepričljivo razmejevala ljudskokulturni svet od splošne kulturne sfere konkretnega etnosa v konkretnem obdobju.⁷⁴

Matjaž Kmecl v svoji neposrednosti kar naravnost opozarja »na možno terminološko zmešnjavo«, saj oznaka 'ljudsko' pomeni več kakor golo namerbnost (prim. F. S. Finžgarja, 'ljudske povesti'). Drugače se avtor ob obravnavanem pojmu ne zbere, ampak ga predstavlja mozaično, glede na avtorstvo in način prenašanja.⁷⁵

⁶⁶ Tako stališče je imel Jaka Müller, ko sem pred leti izpisovala gradivo, kakor je omenjeno pri opombi 47.

⁶⁷ Tako se zanj ponuja metafora, s katero poimenujejo vrsto za obstoj malo zahtevnega cvetja: »posilživ.«

⁶⁸ Rad kongresa folklorista Jugoslavije, VI, Bled, 1959, Lj., 1960, 45—48.

⁶⁹ Glej op. 26, 159, 175, 177. Anton Slodnjak, Slovensko slovstvo, Lj., 1968, 18.

⁷⁰ Slovenska besedna umetnost v prvi polovici dvajsetega stoletja, Lj., 1974, 24, 26, 65.

⁷¹ Janko Kos, Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo, Sodobnost, XVIII, 1970, 178. Isti, Primerjalna zgodovina slovenske literature, 1987, 33, 193.

⁷² Marko Terseglav, Ljudsko pesništvo, Lj., 1987, 17—18.

⁷³ Józef Burszta, Kultura ludowa — kultura narodowa, Vaszawa, 1974, 308.

⁷⁴ Glej op. 72, 16 in op. 22.

⁷⁵ Mala literarna teorija, Lj., 1976, 310, 330, 334.

Že Milko Matičetov je rabil sintagmo ljudska književnost. Teško se je znebiti vtisa, da gre za nedomišljen prevod srbohrvaške »narodne književnosti«, saj je termin umeščen v pisanje o pojavu po Jugoslaviji.⁷⁶ Za podoben primer gre pri Terseglavu, ko posreduje misel: »Vuk ni bil le prvi sistematični zbiralec pri nas, ampak je bil tudi začetnik literarnozgodovinskih in teoretičnih raziskav srbskohrvaške ljudske književnosti...« Za živ kontekst sosednjega jezika gre tudi pri Marjanci Ftičar, ko o »ljudski književnosti« polemizira s Tvrtkom Čubelićem.⁷⁷ Pri Terseglavu pa prihaja skrben bralec v zadrego, kaj mu zveza ljudska književnost pravzaprav pomeni? Isto kot ljudsko pesništvo? Toda le-to v širšem ali ožjem smislu? Glede na koncept celotnega gesla bi bilo pričakovati pač to drugo, toda pisanje marsikje ni profilirano. Za primer: »Če kaka oblika v ljudskem pesništvu ne dokaže svoje funkcionalnosti za skupnost, se zamenja z drugo ali pa odme. /.../ Razlika med ljudskim in umetnim pesništvom je izražena še v načinu ustvarjanja. /.../ Ob razlikah med umetno in ljudsko književnostjo in ob njenem prepletanju lahko govorimo le o silah, ki vplivajo na ta odnos, ni pa mogoče načelno definirati odnosa med obema književnostima, ... Splošne probleme prepletanj in razlik med umetno in ljudsko književnostjo je mogoče med drugim opazovati na ravni literarnih oblik. Žanrske konvencije obeh književnosti se razlikujejo po pomeni in načinu delovanja. V ljudski književnosti je čvrstost oz. stalnost žanra skoraj vedno enaka... Ljudsko pesništvo se širi in ohranja prav s pomočjo žanrskih pravil, čeprav se ljudska pesem vsakič ustvari v novi različici. //Poetika umetne književnosti je bolj odprta, zato laže sprejema druge vplive, tudi vplive ljudske književnosti. Zaprta poetika ljudske književnosti oz. pesništva (?!, sic!) pa ne pomeni, da gre za primitivnejši ustvarjalni nagib, saj izhaja zaprtost iz drugačnega načina življenja tega pesništva, ki potrebuje več časa, da se ustali, in se zaradi tega ne more tako hitro spreminjati. Iz tega izhaja tudi različna zavest o spremenljivosti, ... medtem ko v ljudski književnosti te zavesti ni ali pa je minimalna. To ne pomeni, da sprememb v ljudskem pesništvu ni, nasprotno, so kar pogoste, le da jih ljudskoknjiževna zavest ne sprejema kot nove oblike... Ljudska književnost pravzaprav ne pozna literarne tradicije. /.../ Ko je ljudsko pesništvo sprejelo kako Goethejevo ali Prešernovo pesem za svojo, je v kontekstu ljudske poetike postala zares ljudska, ...«⁷⁸ Zadnji stavek se nedvoumno nanaša na pesništvo v ožjem pomenu besede? A kaj s prejšnjimi? Gre res tudi tu za tisto megalomanskost in enostranskost, ki od vsega sistema slovstvene folklorne vidi le njene pête oblike? Če je tako predvidevanje zmotno, potemtako gre za neprecizno, ohlapno izražanje, ki se ne zaveda škode zaradi svojega ravnanja.

Na drugem mestu Terseglav mimogrede navrže tudi ljudsko literaturo,⁷⁹ ki jo zavestno uvaja v svoji Besedni umetnosti Silva Trdina. Po njenem ljudska literatura »kaže življenje v neposredni resničnosti in elementarno močni preprostosti. Strogih stilističnih in metričnih pravil ne upošteva, avtorja njenih del navadno ne poznamo. Je anonimna. Raste iz ljudstva za ljudstvo«. Vse to se nanaša na »ljudski« del sintagme. A kaj je z »literaturo«? Trdinova pojasnjuje, da oznake književnosti, pismenstvo in slovstvo, ki jih med seboj dostikrat zamenjavamo, nadomeščamo s tujko literaturo.⁸⁰

⁷⁶ Folklorja v Jugoslaviji in kratek pripis, *Sodobnost* XIV, št. 6, 1966, 628.

⁷⁷ Glej op. 72, 12. Kongresna diskusija, *Glasnik SED*, 24/1984, št. 1, 17.

⁷⁸ Glej op. 72, 40–41.

⁷⁹ Pevski programi in njihovi nosilci, Poglavlja iz metodike etnološkega raziskovanja, Lj., 1980, 110.

⁸⁰ Silva Trdina, *Besedna umetnost*, Lj., 1965, 173.

Gotovo se je za celoten žanrski sistem slovstvene folklore v okviru tukajšnje terminologije najbolj uveljavil termin *ljudsko slovstvo*. Po dostopnem gradivu sodeč je med najzgodnejšimi zapisi v Slovenskem narodu l. 1923, kjer je neprepoznani avtor med drugim zapisal: »Chateaubriand se je za svojega bivanja v Angliji ogrel ob škotskem bardu Ossianu... toda v tistem času je že vsa Evropa plamenela v ognju za ljudsko slovstvo.«⁸¹ L. 1934 ga uporabi Anton Slodnjak (»tudi za ljudsko slovstvo je Janežič opravljaval veliko delo«),⁸² Milko Matičetov l. 1944 (»rezijansko ljudsko slovstvo«)⁸³ in 1951 Niko Kuret⁸⁴ (»pregled slovenskega ljudskega slovstva«) in nato dalje Boris Merhar,⁸⁵ Jože Pogačnik,⁸⁶ Janko Kos. Ta še variira ljudsko ali narodno slovstvo, ki je po romantičnem pojmovanju »nekaj bistveno različnega od ‚umetnega‘ slovstva izobražencev«.⁸⁷ Tudi Jožetu Koruzi je »ljudsko slovstvo« domače in ga ima za tip literature (»vprašanje, ali se sodobni literarni oblikovalci more inspirirati ob tem tipu literature«),⁸⁸ kar spominja na označo literature pri S. Trdinovi. Kaj mu omenjeni termin pravzaprav pomeni, je podrobneje pojasnil v diskusiji na tukajšnjo témo l. 1980: »Proti terminu ljudsko slovstvo nimam takšnih pomislekov kot nekateri etnologi (Baš, Kremenšek).^{88a} Njegova raba se le deloma veže na (politično pogojno) sociološko pojmovanje ljudstva kot neke nižje plasti. V bistvu gre za tipološki pojem, ki se je oblikoval od romantike dalje, in sicer od dokaj meglenih filozofskih predstav do različnih poskusov znanstvene definicije. Konkretna podstava temu pojmu je bila vseskozi slovstveni ekstrakt iz sinkretične ‚prastare‘ umetnosti, ki je v tem času bila vse bolj omejena na nešolane ali manj šolane kulturne plasti. S tem dejstvom pa je termin kolikor toliko utemeljen v svoji zgodovinski rabi, razen tega pa se je toliko utrdil v strokovni in širši publicistični rabi, da ga bo težko ali celo nemogoče izkoreniniti.«⁸⁹ Koruza je na njegovi podlagi po češkem vzoru skoval tudi neologizem *polljudsko slovstvo*.⁹⁰ Izjemoma Koruza obravnavano slovstvo povzdigne celo v leposlovje: »Ljudsko leposlovje ni bilo le najvažnejši ohranjevalec slovenske narodne samobitnosti.«⁹¹ Zmaga Kumer prav tako poudari njeno estetsko razsežnost, ko ga poimenuje kot ljudsko besedno umetnost, ki jo samozavestno razmejuje od literature: »Čeprav je ljudska besedna umetnost večkrat sprejemala od literarne umetnosti, vendar nista tako tesno povezani med seboj, da bi moral literarni zgodovinar pri svojem delu nujno upoštevati ljudsko besedno umetnost kot nekakšen temelj literarne, koristno pa je, če jo pozna.«⁹² Isto besedno zvezo ponovi tudi M. Terseglav.⁹³ Ljudska tvornost lahko zaznamuje isto kot sprednja označba, le da se izogiba konvencionalnosti, še raje pa njen pomen prestopa meje žanrskega sistema slov-

⁸¹ O Ig. Grudnovem najnovejšem delu (I. G. Miška osedlana, Pesmi za mladino, 1922), Slovenski narod, 1923, 99, 3. Avtor ni naveden.

⁸² Glej op. 69, 187.

⁸³ Rezijanska pripovedna pesem, Etnolog, XVII, 1944, 32. Isti, Folklorna anketa... Slovenski etnograf III—IV Lj., 1951, 300.

⁸⁴ Pregled slovenskega ljudskega slovstva (pomožni učbenik), 1950 (ciklostil). Isti, Ziljsko štehanje, Lj., 1963, 49.

⁸⁵ Glej op. 32, B. Merhar, n. d., 129, 135.

⁸⁶ Glej op. 32, J. Pogačnik, n. d., 126.

⁸⁷ Glej op. 71, Stari in novi pogledi... 174—175.

⁸⁸ Prežihov Voranc in ljudska tradicija, Slavistična revija, 24, 1976, 83.

^{88a} Glej op. 56, 122, 152.

⁸⁹ Glej op. 61, 110.

⁹⁰ Glej op. 88, 87 sl.

⁹¹ Glej op. 88, 86.

⁹² Uvod v glasbeno narodopisje, Lj., 1969, 5.

⁹³ Glej op. 79, 100.

stvene folklore.⁹⁴ Pomenski razloček je tudi med Slodnjakovim »ljudskim sporočenim slovstvom«⁹⁵ in »ljudskim sporočilom«,⁹⁶ ki ima finejši pomenski odtenek nasproti danes splošnemu »ljudskemu izročilu« (Filip Kalan, Boris Merhar, Boris Paternu, France Bernik, Jože Pogačnik).⁹⁷ Posebno pri Gregorju Kocijanu je videti, kako pravkaršnji termin ni istoveten recimo z ljudskim slovstvom, saj mu pomeni še zgolj gradivo, snov, iz katere se oblikujejo posamezni /slovstveno/folklorni žanri. Primeri: »...snovni-motivni svet ljudskega izročila... Folklorno, ki se je pojavljalo v slovenskem pripovedništvu pred Levstikom, je bilo izraz hotenj po literarni obdelavi izročilnih snovi in motivov... Snovnomotivna podlaga je ljudsko izročilo, ki ga je Trdina obogatil z ustvarjalno domišljijo in vse skupaj prepletel s svojimi družbeno kritičnimi spoznanji.«⁹⁸ Že ljudske pripovedne tradicije⁹⁹ ni mogoče brez površnosti enačiti z ljudskim izročilom, pri »ljudski umetniški tradiciji«¹⁰⁰ pa ni dvoma, da je njeno semantično polje zoženo, a bolj nabito.

3. Tradicijsko slovstvo

Seme za tukajšnji razdelek je bilo vsejano že v prejšnjem, kot kažejo pravkar navedeni primeri, zato zaradi sistematičnosti ne gre brez majčkeno ponavljanja. »Tradicijska o, Devinem skoku«, tradicija o bežeči deklici (Jakob Kelemina) »Lokalna tradicija« (Rajko Ložar), »tradicijska o sv. Ožbaltu« (Jože Pogačnik),¹⁰¹ se nedvomno nanašajo na slovstveno folkloro, medtem ko »negovanje vprašljivih tradicij« (Janko Malle)¹⁰² zajema folkloro kot tako, kakor dovoljuje sklepati kontekst. Tradicija slovenjeno pomeni izročilo in Zmaga Kumer utemeljuje svojo odločitev zanj takole: »Ker se splošna raba besede (folklor — op. ms) ne ujema s strokovnimi definicijami in se tudi te razlikujejo med seboj, bomo v nadaljnjem uporabljali domačo besedo 'ljudsko izročilo' kajti to je folklor nesporno, pa če je opredelimo še tako ozko ali zelo široko.« »Beseda 'izročilo' že sama pove, da gre za nekaj, kar smo prejeli od prednikov, torej za neko dediščino.«¹⁰³ Za izbrane naslovljence Karel Štrekelj pristopa k problematiki naravnost moderno (Prim. teorijo K. V. Čistova) tudi za sodobno pojmovanje: »Nazivalo 'literatura' je izbrano po nekoliko drugotnem (sekundarnem) znaku (litera, pismo), kateri ne pristoji neobhodno delom duha, zgrajenim v gradivu jezika. Pismo je samo sredstvo, da se tako delo ohrani v tisti obliki, v kateri je bilo prvokrat narejeno. Preden je bilo mogoče rabiti to sredstvo, je izpolnjevalo isto nalogo ustno izročilo (tradicijska). To ustno izročilo se je pridržalo

⁹⁴ Zvezo rabijo Viktor Smolej, Štefan Barbarič, Filip Kalan. Glej op. 8.

⁹⁵ Pregled slovenskega slovstva, Lj., 1934, 171.

⁹⁶ Glej op. 95, 170.

⁹⁷ Glej op. 17 (F. Kalan, n. d., 126. Glej op. 33 (B. Merhar, SLP, ... 307). B. Paternu, Slovenska proza do moderne, Koper 1965, 18, 19, 21, 46. Glej 35, 33. Jože Pogačnik, Lepa Vida, Lj., 1988, 37 in op. 32 (J. Pogačnik, n. d., 127).

⁹⁸ Gregor Kocijan, Kratka pripovedna proza od Trdine do Kersnika, Lj., 1983, 63, 70, 96—97, 117, 219, 220, 222.

⁹⁹ Glej op. 98, 64—65.

¹⁰⁰ Milko Matičetov, Josip Jurčič, Regina Kramar in nosilci folklorne, Razgledi, Trst, 1948, št. 10, 8.

¹⁰¹ Pridobivanje hrane in gospodarstvo, glej op. 41, 165. Jakob Kelemina, /ocena/ Etnolog I, 1926/27, 167. Jože Pogačnik, Lepa Vida, glej op. 97, 255.

¹⁰² Janko Malle, Prebijamo obzorje ekskluzivnega naslanjanja na lastno izročilo? Sodobnost, XXXIV, 12, 1986, 1157.

¹⁰³ Zmaga Kumer, Kam bi s to folkloro? Lj., 1975, 810.

še tudi potem, ko je mogoče rabiti pismo.¹⁰⁴ »In kdor hoče preteklost našega naroda do korenin razviditi, ta mora preozgati vso njegovo ustmeno tradicijo,« dodaja Ferdo Kočever.¹⁰⁵ Milko Maticetov niha med ljudskim in ustnim izročilom,¹⁰⁶ Jože Koruza pa tovrstno zbežanost reši tako, da pojem »ljudska tradicija« izostril v »ustno ljudsko tradicijo,«¹⁰⁷ kar je najti še prej že pri Marji Boršnikovi,¹⁰⁸ medtem ko Jože Pogačnik sestavi prilastek drugače: »ljudska ustna tradicija.«¹⁰⁹ To v prvem primeru pomeni, da Koruza poleg ustne priznava tudi zapisano ljudsko tradicijo, za kar je pozneje izumil termin »polljudsko slovstvo«, v Pogačnikovem primeru pa, da imajo razen ljudstva svojo ustno tradicijo tudi drugi, da ne rečemo višji sloji. Tretja varianta kombiniranja je »ljudsko ustno izročilo.«¹¹⁰ (Reginald Vospernik, Boris Orel). Vendar vse dosedanje sintagme v tukajšnjem razdelku pojmovno niso identične s slovstveno folkloro, kakor je to skušal razumeti Božidar Jezernik (Teoretična izhodišča etnoloških raziskovanj ustne tradicije).¹¹¹ Kategorialni razloček med njima lepo ilustrirajo primeri: »Vendar na te daljše smuške poti ni ohranjenega žal nobenega spomina v ljudskem ustnem izročilu; /V ljudskem ustnem izročilu in pravih predmetnih rekonstrukcijah komaj še najdemo zadnjo sled arktičnih stremen na bloških smučeh/, Ljudsko ustno izročilo na bloško-vidovskem ozemlju je soglasno v sodbi, da so smuči zelo stare;«¹¹² Problem je tenko začutil Jože Pogačnik, ko je zapisal »slovstvena tradicija,«¹¹³ kar mu pomeni procesualnost v okviru literarne vede, medtem ko je pojave, ki so predmet slovstvene folkloristike, poimenoval z obrnjeno besedno zvezo »tradicionalno slovstvo.«¹¹⁴ in ta termin zavestno goji v svojih študijah, tako tudi označbe: tradicionalno pesništvo, tradicionalna pripoved, tradicionalno gledališče ipd. v tem okviru postajajo prepoznavno njegove. Podobno konotacijo povzročajo nestandardne formulacije: »tradicionalni literarni substandard«¹¹⁵ (Kocijan), Tradicionalna pravljica fantazična pripovedna snov; »tradicionalno in arhaično fantazijske prvine«¹¹⁶ (Kos), »tradicionalne oblike pripovedništva«¹¹⁷ (Paternu). Marje Boršnikove »tradicionalno pesništvo«¹¹⁸ je kočljivo zaradi nejasnosti, ali gre za ožji ali širši pomen, toda tudi izjemno,¹¹⁹ kakor enako je pri Slavku Kremenšku

¹⁰⁴ Zgodovina slovenskega slovstva — Uvod 11, Kopijo predavanj z Univerze v Gradcu je za ISN, ZRC SAZU oskrbela Monika Krojepej.

¹⁰⁵ Glej op. 15, 6.

¹⁰⁶ Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskovanj, Razprave IV, Lj., 1958, 107, 138, 140.

¹⁰⁷ Glej op. 88, 100.

¹⁰⁸ Glej op. 26, 153.

¹⁰⁹ Glej op. 32 (J. Pogačnik, n. d., 45).

¹¹⁰ R. Vospernik, Plamen z oltarja prednikov: sinovi in dediči, v: Strah in ljubezen, Lj., 1985, 135. Boris Orel, Bloške smuči, Lj., 1964, 69, 127, 129.

¹¹¹ Glasnik slovenskega etnološkega društva, 20/1980, št. 2, 49—51.

¹¹² Glej op. 110.

¹¹³ Slovenski srednji vek in vprašanje »literarnosti«, Šodobnost 6/7, 1988, 614.

¹¹⁴ Zgodovina slovenskega slovstva, I, Maribor, 1968, 24, 26, 27, 28. Isti, Jernej Kopitar, Lj., 1977, 102, 124, 125, 201. Glej tudi op. 97 (J. Pogačnik, Lepa Vida, ... 128) in op. 113, 600.

¹¹⁵ Glej op. 98, 117.

¹¹⁶ Primerjalna zgodovina ... glej op. 71, 86.

¹¹⁷ Glej op. 97 (B. Paternu, n. d., 42).

¹¹⁸ Glej op. 26, 153.

¹¹⁹ Tukajšnje gradivo se vsekakor razhaja s Terseglovovo ugotovitvijo, da je »v strokovni literaturi mogoče zaslediti tudi izraz tradicionalno pesništvo, vendar le redko kot samostojen označevalec, ampak v povezavi z drugimi prilastki (ljudsko tradicionalno pesništvo, ustno tradicionalno ipd.).« Glej op. 72, 35. — Nave-

»tradicionalno slovstvo«.¹²⁰ Isti izraz rabita Boris Merhar in France Kotnik le alternativno;¹²¹ Matej Hubad in Karel Glaser ga zapišeta v obliki tradicionalno slovstvo,¹²² medtem ko ima Fran Levec varianto tradicionalna književnost,¹²³ a prvi v tej verigi je Gregor Krek s »tradicionalno literaturo«,¹²⁴ Fran Celestin pa je pridevnik predelal v »tradicionalno literaturo«,¹²⁵ morda po Štrekljevem zgledu, ko je zapisal »tradicijno slovstvo«¹²⁶ (»Komu je mari, da Slovenci pokažemo svetu bogastvo našega tradicijskega slovstva«,¹²⁷), kar bi danes popravili v tradicijsko. Je pa vsekakor primernejše, kakor tradicionalno, ker imata pridevnika bistven pomenski odtenek.¹²⁸ Tudi hrvaški etnolog Milovan Gavazzi in tamkajšnja folkloristka Maja Bošković-Stulli pomensko razločujeta med tradicijskim in tradicionalnim.¹²⁹ Slabšalnost drugega je razvidno celo iz zveze kot je: »tradicionalna folklor«¹³⁰ s čimer je prejkone mišljena plesna folklor. Na novejšo strokovno zavest pa se nemara že navezujeta »folklorna tradicija«¹³¹ (Franc Zadavec) in »folklorno-pravljna tradicija«¹³² (Janko Kos).

4. Ustno slovstvo

V zvezah ustno izročilo, ustna tradicija itd. se je kategorija ustnosti pojavila že v prejšnjem razdelku, tu pa ji je posvečena posebna pozornost z vidika estetike. Prvi hip presenečajo sestavljene sintagme, kot so: pri Ivanu Grafenauerju »narodno ustno slovstvo« ali sinonimna »narodna besedna umetnost«,¹³³ nakar ostane le še »ustno slovstvo v zgodnjem srednjem veku«. ¹³⁴ Neizenačena terminologija v enem

deni primeri kažejo, da se prilastek tradicionalno pojavlja dokaj pogosto in zavestno, saj je sestavljene oblike, kakor jih navaja Terseglav, dobiti le pri njem samem: »analiza tradicionalnih ljudskih pesmi«, »tradicionalna ljudska umetnost«. Prim. op. 79, 101, 104, 108.

¹²⁰ Kremenšek uporabi izraz »tradicionalno slovstvo« na podlagi Glonarjeve spremne besede k Štrekljevim SNP IV, 22, vendar je na omenjeni strani kakor tudi spredaj obsežen citat Štreklja samega, ki piše »tradicijno slovstvo«. Prim. S. Kremenšek, Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli, v: Pogledi na etnologijo, Lj., 1978, 29.

¹²¹ B. Merhar, glej op. 33, 58. France Kotnik, Slovenske starosvetnosti, Lj., 1943, 9, 11.

¹²² Glej op. 31, 123 in op. 11, 194.

¹²³ Glej op. 13 a, 187, 204.

¹²⁴ Glej op. 43 in op. 31, 436.

¹²⁵ Fran Celestin, Ne motimo si pojmov, Slovanski svet, 1891, št. 3, 42.

¹²⁶ Glej op. 6, 628.

¹²⁷ Glej op. 6, 632.

¹²⁸ Prim. Marija Stanonik, Tradicijski vidik slovstvene folklore, Nova revija, št. 104, Lj. 1990, 1709—1720.

¹²⁹ »Po mnenju Maje Bošković-Štulli prilastek »tradicijno« označuje način obstajanja s kontaktnim prenosom znanja in umetnosti, medtem ko prilastek »tradicijno« zaznamuje vse pojave, ki so dosegli neko tradicijo nasproti inovacijam«. Glej op. 72, 35—36.

¹³⁰ »Za slovenščino so rezervirana samo nekatera področja, ki razvijajo lastno dinamiko brez javnosti predvsem v privatni sferi in v tradicionalni folklori naše kulturne dejavnosti,« piše Janko Malle, Sodobnost 12, 1986, 1157.

¹³¹ Franc Zadavec, Folklorni junaki v Cankarjevi literaturi, Glasnik SED 20/1980, št. 2, 84.

¹³² Glej op. 71, Primerjalna zgodovina..., 106.

¹³³ Ivan Grafenauer, Zgodovina starejšega slovenskega slovstva, Celje, 1973, 13, 15.

¹³⁴ Glej op. 133, 60, 66, 153.

in istem delu (tudi »narodna : ljudska pesem«)¹³⁵ prvi hip daje vtis neurejene sinonimnosti, vendar skrbnejše motrenje izkazuje, da gre menda za prizadevanje po kategorialnem razločevanju glede na družbene odnose po pomembnih zgodovinskih spremembah. Sodobnejše se sliši »ljudsko ustno slovstvo«¹³⁶ (Milko Matičetov, Bogo Grafenauer) ali »ustno ljudsko slovstvo«¹³⁷ (Janko Kos), toda te na videz formalne variante vsebujejo pomembne pomenske odtanke, kakor je bilo že poudarjeno na ustreznih mestih.¹³⁸

Vendar je podobnih preciziranj, ki morda kdaj kažejo tudi na zadrego, malo, tako da je »ustno slovstvo« eden najbolj utrjenih terminov vse od Gregorja Kreka in Karla Štreklja sem. Še vedno krivično obravnavani raziskovalec slovenske in slovanske slovstvene folklore je dal enemu svojih člankov naslov »Važnost ustnega slovstva kot izvornik basnoslovju (mitologiji), v katerem piše: »...po takem primerjanju slovenskega ustnega slovstva z drugimi se bode pokazalo, kaj ima slovenski narod z družimi narodi lastnega, kaj je njemu samemu prištevati.«¹³⁹ Štrekelj z obravnavanim terminom ravna čisto sproščeno: »ustno ali tradicijsko slovstvo«, »ustno slovstvo hrvaških Slovencev«, realna stran ustnega slovstva.«¹⁴⁰ Pri Ivanu Grafenauerju je njegova uporaba rudimentarna,¹⁴¹ medtem ko ima pri Milku Matičetovem prednost med drugimi, ki jih, kot je bilo že navedeno, tudi uporablja. Primeri: »[...] prodreti v tajne hudo zapletenega narečja in še zajeti celotno podobo ustnega slovstva prej neznanе pokrajine [...]«; »pregovori sami so seveda veja ustnega slovstva«; »pregled ustnega slovstva Slovencev v Reziji«; itd.¹⁴² Tudi Angelosu Bašu¹⁴³ in Slavku Kremenškemu termin ni tuj, a tudi ne ljub, kar drugi izrecno marsikdaj pokaže s pristavkom: tako imenovano...¹⁴⁴ Medtem ko ima Kremenšek do njega pridržke, ker ne priznava kategorialnega lovečanja med posameznimi tipi umetnostnega izražanja, Kremenšku sledi njegova študentka Marjanca Ftičar. V diskusiji s Tvortkom Čubeličem je izzivala z vprašanji, »ali poetika ustnega slovstva lahko odgovori na vprašanje o tisti književnosti, ki danes nastaja med preprostimi ljudmi...« Termin ustno slovstvo je zanjo perativen termin. Ne zdi se ji »logično, da termin ustnost, ustna književnost pomeni poseben način mišljenja tistih, ki so to književnost

¹³⁵ Glej op. 133, 41, 127, 162, 219.

¹³⁶ M. Matičetov, O etnografiji in folklori zapadnih Slovencev, Slovenski etnograf, I, Lj., 1948, 16, 33. B. Grafenauer, Ali so mogoči »pogledi« na katerokoli znanost brez obravnavanja njene svojske metodologije? Traditiones, 10—12, Lj., 1984, 215.

¹³⁷ Stari in novi pogledi... Glej op. 71, 175, 176, 177. — Podobno zaporedje prilastkov in s tem sorodnost pogledov je najti tudi pri drugih avtorjih. Prim. T. Čubelič, Usmena narodna retorika i teatrologija, Zagreb, 1970. E. Paščenko, Z istorii slovenskoj folkloristiki, v: Slov'janskie literaturoznanstvo i folkloristika, Kijev, XV, 1986, 80—89.

¹³⁸ Glej op. 108, 109 in komentar k njima.

¹³⁹ Glej op. 43, 178. Gregor Krek je že l. 1872 uporabil termin ustno slovstvo, torej celih devet let pred Francozom Paulom Sebillotom, o čemer piše M. Terseglav v 32. zvezku Literarnega leksikona Ljudsko pesništvo, Lj., 1987, 30.

¹⁴⁰ Glej op. 6, 628, 629.

¹⁴¹ Irsko-anglosaška misijonska metoda in slovensko pismensko in ustno slovstvo, Zbornik zimске pomoči, Lj., 1944, 361—376.

¹⁴² Rezijanska pripovedna pesem, Etnolog, XVII, 1944, 26. Isti, Pregled ustnega slovstva Slovencev v Reziji, Slavistična revija, 16, 1968, 203—229. Glej še op. 136 in 33, ZSS I, 115.

¹⁴³ Angelos Baš, K slovenskemu imenju za etnologijo, Traditiones 10—12, Lj., 1984, 162.

¹⁴⁴ V diskusiji na posvetovanju: etnologija/slavistika; prim. Glasnik SED, 20/1980, št. 2, 114.

ustvarjali in »ni se strinjala tudi z mišljenjem, da gre za poseben slog ustvarjanja«. ¹⁴⁵ Valens Vodušek se spotika ob omenjeno ime bolj iz formalnih vzrokov: »Moti me, da se govori o ustnem slovstvu. Ali naj potem spada sem tudi ustna pesem? Ali ljudje pojejo ustno pesem? S čim pa naj jo pojejo, če ne z usti? Ustna je vsaka pesem. Če se hoče nekdo na vsak način izogniti terminu ljudska pesem, naj uporablja kak nevtralen termin. Vseeno je, kaj se reče, tudi ljudska pesem je lahko. Tak termin naj se potem rabi enotno. Rabiti ustno namesto ljudsko se mi ne zdi primerno. Zdi se mi, da sploh ni potrebno govoriti o ustnem slovstvu, ker slovstvo že to pomeni [...]«. ¹⁴⁶

V tej zvezi je zanimivo stališče Boga Grafenauerja, ki razločuje ustno slovstvo in ljudsko pesem: govori o zbiranju »ljudske pesmi in drugih oblik ustnega slovstva«, kaj »velja tudi za zbiranje ustnega slovstva in ljudske pesmi [...]«, da je »obravnavava ljudske pesmi in drugih sestavin ustnega slovstva v etnolški drugačna kot v literarni zgodovini«. ¹⁴⁷ Poleg tega razmejuje ustno slovstvo in folkloro nasploh (»[...] S tem bi se etnologija omejila le na način vsakdanjega življenja«. To postaja posebej izrazito glede razmerja do ustnega slovstva in folklorne nasploh, torej glede tistega dela etnologije, ki se je včasih razvijal ob slavistiki.«). ¹⁴⁸ To pomeni, da mu kategorije ljudskosti, ustnosti in folklornosti niso sinonimne, ampak vsebujejo lastno pomensko težo. Podobno ravna Jože Koruza, ki je svoje stališče do takšne opredelitve javno razložil: »Pri nas se ob trdno ustaljenem pojmu ljudsko slovstvo (ljudska pesem, ljudsko pripovedništvo itd.) kaže oprijeti termina ustno slovstvo v najširšem obsegu označenega pojava, torej za vse ustno objavljene slovstvene umotvore, ne glede na to, ali so se folklorizirali ali ne.« ¹⁴⁹ Koruzovo nadrejanje pojma ustno slovstvo pojmu ljudske pesmi se vidi tudi iz njegovega pojasnjevanja o cerkveni pesmi, ki »ne označuje nekega primarno književnega pojava, marveč neke vrste ustno slovstvo. Praviloma se poje. Ker so se takšnih pesmi vsaj nekoč učili iz poslušanja in posnemanja in ne iz zapisov ali knjig, ker so se torej širile po ustnem izročilu, so po tej plati podobne ljudski pesmi«. ¹⁵⁰ Da je imel kakršno že distanco do ustnega slovstva kot sinonima za ljudsko slovstvo, je začititi iz pripombe, ki jo je navrgel ob problematiki protestantizma: »Takrat je bila tako še vsa kultura ustna.« ¹⁵¹

Dokler nisem uvidela tega bistvenega dejstva, ki ga vsebuje pojem ustnega slovstva, sem tudi sama za problematiko slovstvene folklorne rabila termin ustno slovstvo ¹⁵² in doslednosti in sistemskosti na ljubo celo skovala neologizem polustna književnost, ¹⁵³ za predmet, ki ga je Koruza poimenoval polljudsko slovstvo. Temu terminu se ni odpovedal niti Marko Teresežlav: »Ustno slovstvo kot predmet folkloristične znanosti.« ¹⁵⁴

¹⁴⁵ Kongresna diskusija, na 1. skupnem kongresu etnologov in folkloristov Jugoslavije v Rogaški Slatini. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 24/1984, št. 1, 17.

¹⁴⁶ Glej op. 144, 109.

¹⁴⁷ Glej op. 136 (B. Grafenauer, n. d., 214, 215, 217).

¹⁴⁸ Glej op. 147, 216.

¹⁴⁹ Glej op. 144, 209–210.

¹⁵⁰ Jožeta Koruze spremna beseda k reprintu Ta celi catehismus, eni psalmi inu teh veskših godov, stare inu nove Kerszanske pejsmi, od P. Truberja, S. Krellia, inu od drugih sloshena, inu s dostemi lepimi Duhovnimi Pejsin pobulshane, Lj., 1984, 307.

¹⁵¹ 19. 5. 1987 v pogovoru.

¹⁵² Prim. Besedna umetnost, Vprašalnica X, ETSEO, Lj., 1977, 37–72. Ista, Ustno slovstvo, v: Slovensko ljudsko izročilo, Lj., 1980, 195–206.

¹⁵³ Prim. op. 151: Vprašalnica, ... 59.

¹⁵⁴ Glej op. 144, 44–48.

Hrvaška folkloristka Maja Bošković-Stulli je svojčas posvetila tukajšnji problematiki precejšnjo pozornost in ugotovila, da se ji zdi termin ustno slovstvo (»usmena književnost«) primernejši, kadar gre za raziskovanje pojava z vidika literarne vede.¹⁵⁵ Pod vplivom srbsčine/hrvaščine morda se pojavlja tudi termin ustna književnost, kot se dá sklepati iz konteksta njegove rabe pri Marjanci Ftičar, Marku Terseglavu, Jožetu Pogačniku in Matiji Murku,¹⁵⁶ medtem ko je pri Slavku Kremenšku zapisan bolj priložnostno.¹⁵⁷

Anton Slodnjak v tej zvezi rabi samostalni pesništvo v širšem pomenu besede, torej »ustno pesništvo«, ki zajema pesmi in prozo. Poglavlja v svoji knjigi Slovensko slovstvo je oblikoval tudi z njegovo pomočjo.¹⁵⁸ Tudi pri njem je pojem ustnega nadrejen pojmu ljudskega (»Toda dalje od ustnega pesništva nočemo in tudi ne moremo segati v preteklost besednega ustvarjanja. Saj še začetnih oblik t. i. ljudskega pesništva ne poznamo.«)¹⁵⁹ Kritik njegovega dela Janko Kos je očitno zahteval še bolj podrobno razmejevanje slovstvenih pojavov tudi v terminološkem pogledu, pravzaprav to, kar je v svoji terminologiji skušal doseči Ivan Grafenauer. Kosov predlog za »prvotno pesništvo«¹⁶⁰ je Grafenauer rešil z »narodno pesmijo«, le da Kos zanj pač ni vedel.¹⁶¹

Tako. Predzgodovina problema je za nami. Čas je za sistemizacijo vprašanj /slovstvene/ folklore. O tem pa drugič.

Summary

THE TERMINOLOGICAL VARIANTS OF LITERARY FOLKLORE

In 1887 Karelj Štrekelj was the first to write down the word *folklore*, while not discarding all the other terms (except *folk literature*) which were used to cover the area of *literary folklore*.

This paper gives a historical survey of the subject and is made up of four parts. The first part covers the terminology that has grown out of the term *folk wealth*, while the second part deals with the terminology of *folk literature*. The term *traditional literature* has a wider theoretical background, while the term *oral literature* is thought to be more specialized. It has survived alongside the other three, even supplanting them in the works of some authors. Within the four groups of terms mentioned above, there are different kinds of transition and overlapping, all of which is documented by numerous examples from Slovene ethnology, literary folklore, literary criticism, linguistics and journalism. The primary aim of this paper is to systematize heterogeneous data and prepare the ground for the use of the term *literary folklore*.

This makes for consistency and unity in the use of terminology and discourages journalese, the arbitrary use of different terms for similar or identical phenomena, which is contrary to strict scientific thinking. As this paper aims at systematizing terminology, it was necessary to first deal with the historical background of the problem. This is just the first step in carrying out this task.

¹⁵⁵ Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti, v: Usmena književnost, Zagreb 1971, op. 20 na str. 45.

¹⁵⁶ Diskusija. Glasnik SED, 24/1984, št. 1, 17. Glej op. 72, 31 in op. 32 (Jože Pogačnik, n. d., 45). Matija Murko, Izbrano delo, Lj., 1962, 159, 162.

¹⁵⁷ Za kakšne in za čigave »neprijetne občutke« gre? Traditiones 13, Lj., 1984, 161.

¹⁵⁸ I. Predkrščansko ustno pesništvo. II. ... Nadaljnja usoda ustnega pesništva. III. Slovensko pismenstvo in ustno pesništvo... Itd., Slovensko slovstvo, Lj., 1968.

¹⁵⁹ Glej op. 152, 7.

¹⁶⁰ Glej op. 71, 178.

¹⁶¹ Glej op. 133, 5.